

meende boven Düsseldorf te zijn, op 3 oktober Rotterdam.¹ Die laatste aanval was onderdeel van een operatie tegen havens onder Duitse controle die in die ene nacht gericht werd op Duinkerken, Antwerpen en Rotterdam. Van de 33 verouderde Engelse bommenwerpers die op Rotterdam afgezonden werden, wisten 32 de stad in het donker te vinden. Samen wierpen zij 52 ton aan brisantbommen af en deze troffen wel hier en daar doelen in en bij de havens, maar toch in hoofdzaak stadswijken die dicht bij de havens gelegen waren. Er vielen onder de burgerbevolking ruim honderd doden. Kleinere aanvallen waren ook in de zomer al op doelen in het gebied van de Nieuwe Waterweg uitgevoerd maar die waren niet te vergelijken met wat in de nacht van 3 op 4 oktober geschiedde. 'Niemand ziet hier', noteerde een Rotterdamse arts,

'het nut van zo'n aanval in (hoewel er ook wel Duitse doelen zouden zijn geraakt), integendeel, zelfs wanneer misschien een belangrijk strategisch doel zou zijn getroffen, dan nog is dit onsecure bombarderen van dichtbewoonde stadswijken niet te verantwoorden (en dat door onze bondgenoot!). Iedereen is onder de indruk en is er vol van. Velen verlaten de stad voor goed of gaan 's nachts uit logeren elders.'²

Die neiging, Rotterdam te verlaten, werd versterkt toen Radio Oranje zes dagen na het bombardement, op 9 oktober, een officiële regeringsmededeling uitzond waarin aan de burgerbevolking het niet op te volgen advies gegeven werd, 'de omgeving der havens langs de Nieuwe Waterweg en die der rangeerterreinen van Rotterdam' te verlaten.³

¹ De bezetter ging van de lente van '41 af rekening houden met de mogelijkheid dat door Engelse bombardementen, maar ook bijvoorbeeld bij een herhaling van de Februaristaking, schade toegebracht zou worden aan openbare nutsbedrijven. Teneinde die in voorkomende gevallen snel te herstellen, werd in mei '41 door het *Reichskommissariat* besloten om in aansluiting op de *Technische Nothilfe* die in Duitsland bestond, in ons land een 'Technische Noodhulp' in het leven te roepen. Deze organisatie kreeg in zestig tot zeventig steden aparte groepen die in districten samengevat waren. De landelijke leiding was Duits, de districts- en groepleiders waren meestal Nederlanders. Functionarissen en leden (eind '41 bijna vierhonderd Duitsers en bijna drie-en-dertighonderd Nederlanders) waren allen vrijwilligers, de Nederlanders onder hen aanvankelijk bijna uitsluitend NSB'ers; later kwamen er ook anderen bij die als 'noodhulpers' gevrijwaard waren van uitzending naar Duitsland. Leden konden een opleiding krijgen die een jaar duurde; in de zomer van '44 werd een kleine groep naar Duitsland gezonden. De posten van de Technische Noodhulp waren kenbaar gemaakt met blauwe vlaggen - de vlaggen die bij de Nederlandse Unie in beslag genomen waren en waar men een ander embleem op genaaid had.

² H. Mees: *Mijn oorlogsdagboek*, p. 186 (4 okt. 1941). ³ Het was deze mededeling die voor de ministers Steenberghe en Welter aanleiding werd, uit het kabinet-Gerbrandy te treden. Wij komen hier in deel 9 van ons werk op terug.